

als majoor van de vrijwillige burgerwacht en dan als gesprekspartner van de fascist Arnold Meijer optrad. Partijsecretaris C. Woudenberg zei op 21 juli 1940 tegen Rost van Tonningen *sociaal-democraat* te zijn en te willen blijven (375). Aan deze gewezen meubelmaker was de 'veralgemening' blijkbaar niet besteed geweest.

Mocht de schrijver, die zijn relaas vaak van scherp commentaar vergezeld doet gaan, zijn werk nog willen voortzetten over de periode 1940-1955, dan dient hem veel sterkte toegewenst te worden.

A. F. Mellink

C. W. ten Teije, *De opkomst van het socialisme in Breda. Actie en reactie tot 1908* (Tilburg: Stichting zuidelijk historisch contact, 1986, xxxvi + 284 blz., f40,-, ISBN 90 70641 18 6).

Onwillekeurig vergelijkt de lezer de in dit proefschrift gegeven tekening van de opkomst van het socialisme in Breda met het door J. Perry in zijn *Roomsche kinine tegen roode koorts* (1983) ontworpen beeld voor Maastricht. Er wordt trouwens door de auteur ook meermalen naar deze studie verwezen. Waar het bij Maastricht een industrieel centrum in het zuiden betrof dat een zekere eigen betekenis in de geschiedenis van de vroege socialistische beweging in Nederland verwierf, is daarvan bij het door een ambachtelijk kleinbedrijf getypeerde Breda veel minder sprake. Het beschikbare materiaal maakt ook een betrekkelijk schrale indruk in dit geval, hetgeen natuurlijk niet aan de schrijver ligt. Wel heeft deze een wat vreemde tijdgrens gesteld (het jaar 1908), die in de geschiedenis van het Nederlandse socialisme eigenlijk geen grond vindt (Perry gaat bij Maastricht door tot 1920, zeker was althans 1914 hier een beter eindpunt geweest).

Opvallend is dat in een vroeg stadium de Koninklijke Militaire Academie te Breda onder zijn leraren een aantal adepten voor het socialisme heeft opgeleverd, te weten achtereenvolgens B. P. Korteweg, die in 1876 ontslagen werd en daarna de *Tolk van den vooruitgang* uitgaf, K. J. van den Bussche, die in 1886 een afdeling van de Bond voor algemeen kies- en stemrecht oprichtte, D. H. Meijer en J. Cock, die tot de redactie van het maandschrift *De Sociale Gids* behoorden samen met de redacteur van de *Nieuwe Bredasche Courant* G. L. Jansen. Op de unieke betekenis van dit sociaal-democratisch tijdschrift dat in de jaren 1892-1984 medewerking van alle schakeringen der toenmalige beweging ondervond (zowel van Domela-aanhangers als van parlementairen in de dop) gaat Ten Teije overigens niet nader in. Dit is te meer te betreuren, daar dit orgaan nog nooit voldoende aandacht heeft genoten (het wordt zelfs niet vermeld door De Vrankrijker in diens geschiedenis van de socialistische pers in Nederland *Het wervende woord* (1950)).

Uitvoeriger behandeling krijgen twee andere figuren die in de opkomst van de sociaal-democratische arbeiderspartij ter plaatse een rol hebben gespeeld, de stationschef F. P. Oudens, die voor 1900 in het nabije Etten-Leur werkzaam was, en de geschorste priester dr. Jan van den Brink, die sinds 1905 als actief propagandist van het socialisme te Breda optrad. Merkwaardigerwijze genoten deze beiden bij de leiding van de SDAP geen volledig vertrouwen, noch Oudens (misschien mede wegens zijn vermeende neiging tot geheimzinnigheid, 122), noch Van den Brink, van wiens kwaliteiten het partijbestuur 'geen hoge dunk had' (145). Toch leidde de actie van laatstgenoemde te Breda in 1907 tot verovering van een gemeenteraadszetel. De schrijver heeft geen kennis genomen van een tweetal artikelen over

Oudens, van de hand van respectievelijk P. J. Meertens (*Mededelingenblad van de sociaal-historische studiekring*, XX (1961) 14-16) en G. Taal (*Zeeuwsch Tijdschrift*, XXX (1980) 80-87), waarvan vooral het laatste op de eigenaardigheden van de persoon licht werpt. Bij zijn schets van de ontwikkeling der vakbeweging in Breda onderstreept Ten Teije dat nog in 1907 de meerderheid der organisaties niet-katholiek was (dus 'neutraal' of socialistisch). Vooral de sigarenmakers vormden in later jaren een socialistisch bolwerk. Toch meent hij dat de landelijke SDAP-leiding in feite tekortgeschoten is bij de propaganda in het zuiden des lands (hij signaleert zelfs met zoveel woorden 'betrekkelijk weinig daadkracht' daarbij, 168). Misschien houdt dit oordeel toch te weinig rekening met de tegenstand die juist in een provincie als Brabant werd ondervonden. Onjuist lijkt mij de aan het slot van het boek gegeven mening dat in socialistische kring religie 'niet enkel als bijzaak, maar impliciet vaak ook als minder-waardig werd beschouwd' (270). Van een partij wier Kamerfractie na 1901 onder zes leden twee predikanten telde en die tot ergernis van de vrijdenkers in haar midden godsdienstige gevoeligheden steeds ontzag, kan dit moeilijk staande worden gehouden. In Friesland zouden de christen-socialistische predikanten van de *Blijde Wereld* de SDAP zelfs aan een complete doorbraak 'avant la lettre' helpen, vóór 1914 reeds.

A. F. Meilink

H. van Setten, *In de schoot van het gezin. Opvoedingscondities in Nederlandse gezinnen in de twintigste eeuw* (Dissertatie Nijmegen; Nijmegen: SUN, 1987, 207 blz., f28,50, ISBN 90 6168 256 8).

Ruim een decennium geleden publiceerde Edward Shorter zijn baanbrekende studie *The Making of the Modern Family*. Er verscheen meteen een Nederlandse vertaling (*De wording van het moderne gezin* (1975)), die een groot debiet heeft gehad. Het boek heeft denkkelijk onder meer de aandacht van velen getrokken door de overzichtelijke theorie die Shorter verdedigde: eind achttiende eeuw is er een golf van gevoel over Europa geseoid die het intieme leven van grote groepen mensen fundamenteel veranderde en moderniseerde. In plaats van oude vormen van samenleven, begon nu een nieuw type huishouden aan een triomftocht door de Westerse wereld: het moderne burgerlijke gezin. Dit gezin heeft als kenmerken een zekere geslotenheid naar buiten, waardering voor privacy, scheiding van wonen en werken waardoor het gezin nog slechts een consumptieve eenheid is, een cultuur van huiselijkheid, gevoelens van romantiek, en een centrale plaats voor kind, opvoeding, moederliefde, pedagogische zorg.

In 1986 promoveerde de historicus Henk van Setten in Nijmegen op een proefschrift dat nauw aansluit bij Shorters aanpak. Ook Van Setten werkt met het concept van het moderne gezin gekenmerkt door bovengenoemde eigenschappen. Ook Van Setten ontwaart in de geschiedenis een opgaande lijn langs verschillende 'niveaus van moderniteit', zoals hij dat noemt. En ook in keuze en behandeling van bronnenmateriaal is de verwantschap tussen beide auteurs duidelijk.

Het boek van Van Setten is echter minder geslaagd dan zijn voorbeeld. Niet alleen maar omdat de prikkeling die onmiskenbaar uit kan gaan van een dergelijke modelmatige en finalistische benadering, bij een tweede kennismaking minder werkzaam is. Ook niet slechts omdat Shorter relatief onbekende stukjes verleden beschrijft met meer gevoel voor het